

Névtan és politika Murga község névváltoztatási kísérlete 1940/1942.

Gömbös Gyula – a későbbi hadügyminiszter, majd 1932–1936 között Magyarország miniszterelnöke¹ – egy kis Tolna megyei németajkú faluban, Murgán látta meg a napvilágot.² Édesanyja Weitzel Anna Mária idevalósi gazdag sváb leány³, édesapja – az elszegényedett nemes jákfai Gömbösök családjából – az evangélikus elemi iskola tanítójaként került ide.⁴

A származásának, s e kettős gyökerének Gömbös is, a kortársak is meghatározó jelentőséget tulajdonítottak. „Én, aki a német nyelvet ebben a faluban tanultam, itt tanultam meg szeretni a magyar hazámat is” – mondja hadügyminiszterként Murgán, díszpolgári oklevelének átvételekor.⁵ A helyi sajtó pedig: „... létével és életével is példát adott a vidék német-magyar lakosságának, mert magában egyesítette mind a két nép lelki kiváló tulajdonságait”⁶.

Ahogy pályáján magasabbra és magasabbra emelkedik, viszi magával a politikai tartalmat nyert címkét: „a murgai tanító fia.”⁷ Lássa mindenki, „... miképpen emelkedett a magasba és származásán keresztül tisztelje ... a népben szunnyadó erőket.”⁸ Ugyanakkor Gömbös személyiségjegyeit vizsgálva Szabó Dezső a „tanító-fia” komplexus után könyörtelenül felrója mentalitásának „végzetes erejű” formálóját: „... germán volt teste-lelke minden adottságában, élete minden megnyilvánulásában, énje egész megépülésében. Ha tényleg csak

¹ Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc–Romsics Ignác–Szerencsés Károly–Urbán Aladár, Magyarország miniszterelnökei 1848–1990. Cégér Kiadói Kft., Bp., 1993. 120–5.

² 1886. december 26-án született. A tárgyalt korszakhoz legközelebb eső 1930. évi népszámlálás szerint Murga 663 főnyi népességéből 625 volt a német nemzetiségű. Utóbbiak fele nem tudott magyarul, ami a falu elzártságát mutatja. Gömbös halálakor a sajtó 1930-ban mondott murgai beszédét idézte: "Ennek a falunak a lakossága német anyanyelvű ugyan, de itt mindenki tudja, hogy a török által kipusztított magyarok utódaként lakik e helyen, ahol mindenki magyarnak is [!] tartja magát..." Tolnamegyei Újság (a továbbiakban: TÚ.) 18. évf. [1936], 81. szám, okt. 10., 1.

³ A helyi adatok pontosságát Czíer Miklósnak köszönhetem.

⁴ Amikor édesapját Sopronba hívják tanítónak, a család odaköltözik, Gömbös Gyula a lyceum négy osztályát ott végzi. A két szülő a Sopront fenyegető elszakítás elől jön majd vissza Murgára. Az édesapa itt, a murgai temetőben talál végső nyugovóra (BLÁZSIK FERENC, Gömbös Gyula anyja a fia gyermekkoráról: TÚ. 12. évf. [1930], 75. szám, szept. 14., 1–2).

⁵ Gömbös Gyula honvédelmi miniszter murgai díszpolgári oklevelének átadása. TÚ. 12. évf. [1930], 74. szám, szept. 20., 1–3.

⁶ A Gyöngyvidéki Gazdasági Hitelszövetkezet... TÚ. 19. évf. [1937], 31. szám, ápr. 24., 3.

⁷ A murgai tanító fia. TÚ. 21. évf. [1939], 80. szám, okt. 11., 1. – A murgai tanító fiának szobra. TÚ. 24. évf. [1942], 47. szám, jún. 27., 1.

⁸ Tolna vármegye gyászolja legnagyobb fiát. TÚ. 18. évf. [1936], 81. szám, okt. 10., 1.

az anya hozta a német vért a családba: soha még egyoldalú befolyás nem lett oly egyedül ható abszolút meghatározó, mint nála.”¹

S ez az özvegy édesanya akkor is Murgán él, mikor magasra jutott fia 1936. október 6-án meghal. A gyászmenetben három helybeli sváb parasztember a koporsó előtt haladva viszi a murgai földet, a szülőföld hantjain pihenjen vitéz Gömbös Gyula miniszterelnök.²

Mindezeket azért tartottam fontosnak előrebocsátani, hogy felvázoljam a származást-kötődést, s e sajátos miliőt. Ám bármennyire tanulságos lenne e történelmi-politikai személyiség helyi kultuszának jelenségeit vizsgálni, mégsem teszem. Csupán egyet ragadok ki: Murga nevezetes névváltoztatási kísérletét, Gömbös halálát követően. Maga a névtani tény MEZŐ ANDRÁS monográfiája³ óta ismert, ám a helyi források feldolgozása több szempontból is tanulságos lehet.

A halála utáni negyedik évben, Szent István napján rendkívüli közgyűlést tart a murgai képviselőtestület, melyen három meghívott vendég vesz részt: özvegy édesanyja és a néhai miniszterelnök két leánytestvére. A jó időzítés és a sajtóvisszhang⁴ ellenére egyértelmű a helyi kezdeményezés. A határozati javaslatot Rummy Ernő főjegyző terjeszti elő, „... engedve a községi lakosság azon többbizbeni önként megnyilvánult lelkes óhajának, hogy nagy szülőttjének a község elnevezésében is örök emléket állítson ...” – Murga neve legyen *Gömbösháza*, s a községi pecséten használhassák a jákfai Gömbösök családi címerét!⁵ A határozat indoklása névtani szempontokat nem tartalmaz, jóllehet érdekes kortörténeti dokumentum.⁶

¹ SZABÓ DEZSŐ, Gömbös Gyula: SZABÓ DEZSŐ, Az egész látóhatár. Püski Kiadói Kft., Bp., 1991. 2. k. 874–80.

² Tolna vármegye gyászolja legnagyobb fiát. TÚ 18. évf. [1936], 81. szám, okt. 10., 1.

³ MEZŐ ANDRÁS, A magyar hivatalos helységnévvadás. Akadémiai, Bp., 1982. 280.

⁴ Murga nevét Gömbösházára változtatják. TÚ. 22. évf. [1940], 61. szám, aug. 28., 1–2.

⁵ Pecséttani kuriózum az a nyilatkozat, melyet a bíró és a főjegyző előtt az özvegy édesanya tett. Lásd: Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Szekszárd. Alispáni iratok, 15813/1942. szám.

⁶ Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Szekszárd. Murga község iratai. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1925–1946. évi kötetben. Az indoklási rész teljes szövege a következő: "Néhai vitéz jákfai Gömbös Gyula községünk szülőtte itt töltötte gyermekéveit, anyai ősei itt porladnak, gyermekkori játszótársai még élénken emlékeznek az ifjú Gömbös katonás, egyenes, de mindig igazságos gesztusaira. Innen a szegény tanítói lakból indult el fényesen ívelő életútjára, melynek végén kormányelnöki székbe emelte saját kiváló tehetsége. Kétségtelen, hogy az ő politikai éleslátása vezette a nemzetet azon két hatalmas birodalom baráti szeretetébe, melynek segítségével remélhetjük a trianoni békeparancs igazságtalanságainak orvoslását. Sorsa nem engedte meg, hogy nagyvonalú elgondolásainak eredményét megérhesse, a halál túl korán ütötte ki kezéből a kormányelnöki pálcát, mellyel nemzetét szebb, jobb, boldogabb jövő felé vezette. A község, mely büszkén vallja őt szülőttjének, őszinte ragaszkodással és nagybecsülésének azzal óhaját kifejezést adni, hogy nevében örökíti meg sohasem hervadó államférfiúi érdemeit."

Mivel a közigazgatási hatóságokkal előzetesen nem egyeztettek, nem tudták róla, hogy a *Gömbösfalva* nevet 1936 óta a Borsod megyei Szomolya község viseli.¹ Ezért a simontornyai járás főszolgabírája – felterjesztését a vármegyéhez megküldve – már eleve a *Gömbösgyula* nevet javasolta.²

Időközben a helyi sajtóban két tartalmas írás jelent meg. DR. SZÉLL SÁNDOR „Gömbösháza vagy Gömbös-Gyula” címen cikkezett, kísérletet téve a név asszociációs háttérnek bővítésére, eltolására. A megboldogult – úgymond – szeretett beszélgetni a régi magyar helynevekről. Haló porában is igazán „méltó lenne hozzá”, ha szülőfaluja – „ilyen jellegzetesen ősi magyar módra” – a *Gömbös-Gyula* nevet venné fel. Mindezt bizonyítandó, részletesen ismerteti az államalapítás-kori erdélyi Gyulák családi történetét, megadva a *gyula* szó köznévi jelentését.³ Gyula emlékezetére alapította Szent László királyunk a fehérvári egyházat és püspökséget, melyet emiatt *Gyula-Fehérvárnak* neveztek, mind a mai napig.

Murga most ajánlott neve tulajdonképpen egyike lehetne a *Gyula*-helyneveknek, az erdélyi Gyulákra és a *gyulák*-ra asszociálva. „... Most Erdély egy részének visszafoglalása idején különösen aktuális ez – írja –, mert a Gyula név egy évezred óta szorosan összeforrott Erdély nevével. ... Nekünk is törekedni kell arra, hogy az erdélyi szabadságot jelképező emez ősi magyar név minél több helyen megörökíttessék.” Ami pedig az összetételt illeti, ha van Balassa-Gyarmat, Salgó-Tarján, Ipoly-Ság, Mike-Buda, Lesence-Tomaj, Eger-Szalók, Gyerő-Kalotha, Békás-Megyer, Békés-Gyula, – miért ne lehetne „Gömbös-Gyula”?⁴

Két hét múlva a közeli Zomba-Paradicsompusztáról származó DR. DÓRY FERENC, nyugállományú Országos Levéltár-igazgató hozzászólása jelent meg. Nem akar a kérdésbe „politikát vegyíteni” – írja –, méltányolja a kegyeletes szándékot, de semmiképpen nem tartja helyesnek, ha a falu mindezt saját neve megváltoztatásával próbálná megvalósítani. Murga az 1700-as évekig *Morga*. 1344-től adatomja a vármege és az ország életében szerepet játszó Morgaiakat. Mennyi jeles ember! „Vármegyénk múltja iránt érzett kegyeletünk tiltakozik tehát az ellen, hogy ezt az ősi nevet kényszerítő ok nélkül megváltoztassuk.” DR. SZÉLL személynévi érvelését elfogadja, de hozzáteszi, hogy az igazán régi nevekből a személynévi részt „már nem is érezzük ki”. Arra még nem volt példa – jegyzi meg –, hogy konkrét család- és megkülönböztető név együtt

¹ MEZŐ ANDRÁS i. m., 280. és 292.

² 1940. október 29-i előadói íven. Alispáni iratok, 15813/1942. kötegben.

³ A méltóságnév a "bulgaroturk" őshazában fejedelmet jelentett, a fejedelmek korában "másodfejedelmet" – írja.

⁴ SZÉLL SÁNDOR, Gömbösháza vagy Gömbös-Gyula: TÚ. 22. évf. [1940], 65. szám, szept. 11., 1–2.

szolgáljon helynévül. Nyelvészeti körökben a *Gömbös-Gyulá*-t bizonyára „megütközéssel” fogadják¹.

Mindezt az teszi pikánssá, hogy SZÉLL SÁNDOR – anélkül, hogy tudott volna róla – egészen közel állt a valósághoz. A Tolna megyei Gyulaj ugyanis hivatalos névadási községnév, a korábbi Gyula-Jováncza összevonásával, elfogadottan egyike az erdélyi Gyulához köthető történeti helyneveknek.² A Gyulafiak közül *Buchna* emlékét pedig – többek között – Bonyhád város neve őrzi.³ Dőry azonban olyannyira Murga és Morgaiak okleveles anyagára koncentrált, hogy Gyulaj eszébe sem jutott.

Tolna megye alispánja október végén alakította ki az álláspontját. Ezt megelőzően azonban dr. Hadnagy Albert vármegyei főlevéltárostól kért szakvéleményt. Hadnagy Murga nevét személynévi eredetűnek mondja, s a közeli Tevelhez és Tormáshoz hasonló régi vezérnevek, szállásbirtokok körébe sorolja. Általában nem helyeselhető, ha eltűnik egy ősi név – fejtegeti. Gömbös „érdemeire tekintettel” azonban mégsem lehet „a község óhaja elől kitérni”. A jeles történész-levéltárosnak nem imponálnak a *-falva* végű helynevek ezért ő is inkább „Gömbösgyulá”-t javasolná, egybeírva.⁴ Így dönt a vármegye törvényhatósági kisgyűlése is, a belügyminiszterhez felterjesztendő.

Fenn a döntést nem kapkodták el. Két évvel később, 1942. július 13-án kelt dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter válaszlevele. A község *Gömbösházá*-t akar, az már van. A vármegye *Gömbös Gyulá*-t javasolt, kérését nem teljesíti.⁵ Az indoklás frappáns: „Murga község régi középkori település és ezért a község nevének a fenntartását a történelmi múlt emlékeinek köteles megőrzése indokolja.” Másrészt pedig: „... a község éppen, mint néhai Gömbös Gyula születési helye vált közismerté, tehát a volt miniszterelnök emlékét ezzel a névvel is megőrzi.”

Így maradt Murga – *Murga*!

SOLYMÁR IMRE

¹ DÖRY FERENC, Hozzászólás Murga község névváltoztatásához: TÚ. 22. évf. [1940], 69. szám, szept. 25., 2.

² KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–SZEGFŰ LÁSZLÓ, Adatok "korai" helyneveink ismeretéhez. I. Acta Historica, Tomus 44. JATE, Szeged, 1973. 56–7.

³ SOLYMÁR IMRE, Bonyhád – hajdan Bonyha: Bábel Ernő–László Péter szerk.: Tanulmányok Bonyhád történetéből. Bonyhád Város Tanácsa és Lapkiadó Váll. kiadása. Bonyhád, 1987. 39–63.

⁴ A belügyminiszteri levél téved, a vármegyei törvényhatósági kisgyűlés "Gömbösgyulá"-t javasolt és nem Gömbös Gyulát.

⁵ Eredetije az Alispáni iratok 15813/1942. kötegében. Községnek megküldött példány a képviselőtestületi jkv. kötetben. A döntés szakmai előkészítéséhez a továbbiak: HARGITAINÉ BÁRCZY ORSOLYA, Az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratai. KSH Levéltári Leltárak, 1. Bp., 1979. 276.